

УДК 097:095:025.171

Віктор Соколов,канд. іст. наук, головний бібліотекар
Національної парламентської бібліотеки України

Дослідження суперекслібриса у сучасному книгознавстві

У статті визначено зміст терміна «суперекслібрис», виокремлено основні ознаки, типи та відмінні риси суперекслібриса як різновиду книжкових власницьких знаків, розкривається значення досліджень суперекслібрисів у вивченні книжкових пам'яток та реконструкції книжкових зібрань.

К л ю ч о в і с л о в а: книгознавство, бібліотека, книжкові власницькі знаки, оправа, стародруки, суперекслібрис.

Історико-книгознавча характеристика суперекслібрисів є вагомим і значущим чинником встановлення походження і побутування конкретних книжкових пам'яток (більшість друків, що мають книжкові власницькі знаки, належать саме до цієї категорії книжок), а також слугує головним чинником реконструкції розпоршених бібліотек і книжкових колекцій. Окрім того, в різних галузях історичних наук вивчення суперекслібрисів значно розширює коло джерелознавчих досліджень загалом [6].

Дослідження суперекслібрисів у Західній Європі має давні традиції. Системно суперекслібриси фахівці почали вивчати з другої половини ХІХ ст. Основними напрямками їх вивчення були ідентифікація, класифікація та опис зображень власницьких знаків на оправах книг [4, с. 98]. Певний доробок у цьому напрямі має і Україна, де вивчення суперекслібрисів активно проводилося у Львові на базі фондів бібліотеки Львівського університету (зокрема, під час створення каталогу провенієнцій). На початку ХХ ст. суперекслібриси на оправах книг книгосховищ Львова вивчали, здебільшого, польські дослідники К. Бадецький, А. Єнджейовська, Т. Маньковський, Ф. Яворський та ін. Перші їх спроби були пов'язані з вивченням і реконструкцією книжкових колекцій бібліотек та окремих книжкових зібрань. Нині вивчення суперекслібрисів також пов'язане з дослідженням книжкових зібрань приватних осіб або установ (праці С. Зінченко, С. Булатової, О. Барковської, Т. Роциної, М. Сіпайлло, І. Ціборовської-Римарович, М. Цубжинської-Леонарчик та ін.) [1; 2; 10; 11; 18; 20; 21; 24]. Окремі фахівці торкаються питань класифікації та характеристики певних типів суперекслібрисів (праці П. Дружиніна, П. Нестеренка, Ю. Шемети та ін.) [5; 14; 24]. Так, у статтях П. Нестеренка, Ю. Шемети здійснено спробу ідентифікації наційних суперекслібрисів на оправах

книг, які дарувалися заможними особами та діячами бібліотекам різних установ (здебільшого, церковних та навчальних) [14; 24]. Спроба узагальнення матеріалу з вивчення суперекслібрисів зроблена в працях П. Дружиніна, І. Журавльової, С. Зінченко, П. Нестеренка, Б. Чистякова [7–9; 15; 23]. У своїй монографії «Історія українського екслібриса» (К., 2010) П. Нестеренко присвятив цілу главу дослідженню розвитку українського суперекслібриса. Фахівець запропонував свою класифікацію даного книжкового власницького знака [16, с. 62–63].

Мета статті – виокремити основні ознаки, типи та відмінні риси суперекслібриса, розкрити важливість його атрибуції та опрацювання в історико-книгознавчих та бібліотечнознавчих дослідженнях, а також з'ясувати місце і значення вивчення даного різновиду книжкових власницьких знаків у аналізі книжкових пам'яток та реконструкції книжкових зібрань бібліотечних колекцій.

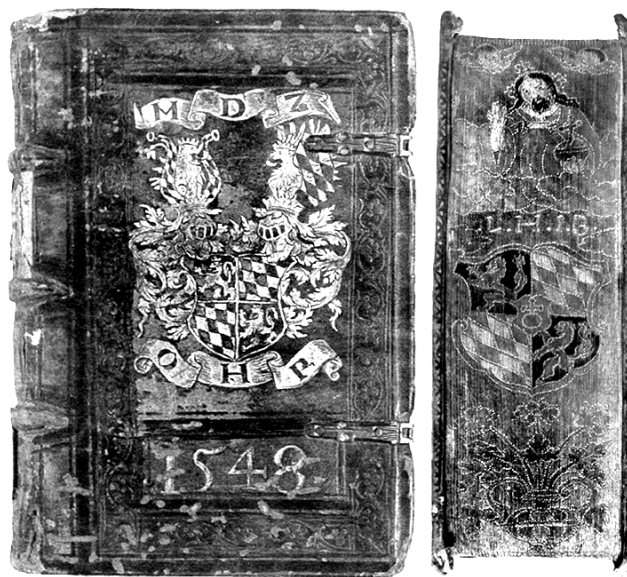
Суперекслібрис (від лат. «super» – «над, понад, зверху»; «ex libris» – «з книг» (див. «екслібрис») – книжковий власницький знак, витиснений на кришці (кришках) або корінці («малий суперекслібрис») оправи книги металевим штампом-матрицею за допомогою гарячого тиснення. Інколи він зустрічається на дублюрі (внутрішній стороні шкіряної оправи). Зазвичай, суперекслібрис є художнім зображенням (здебільшого, виконаного золотим або сліпим тисненням) родового герба, монограми, ініціалів або іншого декорованого символу власника книги. Суперекслібрисом можуть бути й різноманітні шрифтові написи, як на оправі, так і на корінці, застібках, декоративних цвяхах і навіть на обрізі книги. Іноді суперекслібрисом також називають наклейку з власницькою позначкою на зовнішньому боці кришки оправи книги.

Ранні форми книжкових власницьких знаків

(протоекслібриси) малювали на стародавніх кодексах у нижній частині першої сторінки. Іноді вони зустрічаються на внутрішньому боці оправи. Найдавніший український протоекслібрис знаходимо на «Київському Псалтирі» 1397 р. – у прямокутній рамці на зеленому тлі зображено орла, два крила, зірку, півмісяць, сокиру та стрілу [15, с. 55; 16]. З XV ст. власницький знак дедалі частіше пов'язувався із зображенням герба власника книги. Така форма позначення власності з часом еволюціонувала у суперекслібрис. За словами відомого бібліофіла та історика мистецтва В. Верещагіна (1858–1931), «з розвитком друкарства, а особливо, з поширенням цільних шкіряних оправ, екслібриси також часто почали з'являтися на кришках і корінцях у вигляді витиснутих золотом відбитків, як і на друкованих ярликах. Такі знаки – герби, вензелі, монограми, емблеми і девізи, так звані суперекслібриси, можна бачити у чудовому витонченому виконанні на оправах багатьох французьких та італійських книг XVI і XVII століть» [3, с. 33–34].

Перші суперекслібриси з'явилися у Франції у XV ст. З середини XVII і до кінця XVIII ст. тут зафіксовано кілька тисяч їх власників [8, с. 3–4]. Виявлення хоча б однієї книги з суперекслібрисом, датованої XV–XVIII ст., свідчить про велику ймовірність існування певного книжкового зібрання, оскільки виготовлення матриці суперекслібриса потребувало значних витрат і було нерентабельним для оздоблення оправи тільки однієї книги. Суперекслібриси були найбільш поширені у XVI–XVIII ст., коли оправи книг замовлялися, зазвичай, не видавцем, а власником бібліотеки і робилися, здебільшого, зі шкіри. За цей час даний книжковий власницький знак перейшов з групи елементів дрібних прикрас, що виконують утилітарну функцію, у розряд предметів декоративно-прикладного мистецтва. Вишуканими взірцями та пам'ятками декоративно-прикладного мистецтва є суперекслібриси папи Павла (1552–1623), Жака Огюстаде Ту (1553–1617), графів Генріха Брюля (1700–1763) і Генріха Бюнау (1697–1762), а також деякі рідкісні англійські книжкові власницькі знаки [7].

З розвитком книгодрукування на оправах книг дедалі частіше почали використовувати тиснені художні зображення родових гербів, вензелів, монограм, емблем і написів, які вказували на належність книги певній особі чи установі. Суперекслібриси відбивали, певною мірою, художні смаки, стиль і дух епохи, відображали оригінальні риси творчого задуму художника, передавали

Суперекслібрис, витиснений на шкіряній оправі Біблії Мартіна Лютера з ініціалами «О.Н.Р.» – курфюрста Оттона Генріха (1502–1559), на стрічці монограма «M.D.Z.», що означає девіз «Mit der Zeit» (З часом). Праворуч – боковий обріз Біблії з гербом, який благословляє Ісус Христос. 1548

особливості професійної діяльності, читацькі інтереси, пріоритети замовника оправи і власника книги, а також подавали відомості про культуру тієї чи іншої країни. Згодом на оправах книг з'являються видавничі знаки друкарень і окремих видавців (так звані «видавничі суперекслібриси»), що також привертало увагу покупців. Досвідчені зарубіжні фірми та й місцеві палітурники, використовуючи суперекслібрис як художній елемент оправи, створювали справжні твори мистецтва, оформляючи книгу в шкіру з золотим тисненням. Звичайно, до суперекслібрисів вдавалися, здебільшого, багаті люди, оскільки їх виготовлення потребувало значних коштів. До середини XIX ст. використовували переважно гербовий (геральдичний) суперекслібрис у вигляді родового герба власника книги [22, с. 244–245]. У XVII–XVIII ст., крім зазначеного типу зображення книжкового власницького знака на оправах книг, були популярні тиснені художні малюнки символічного або алегоричного змісту. Одночасно, на оправах книг розміщувався шрифтовий суперекслібрис, де замість герба використовувалися ініціали власника книги або короткий вислів, що вказував на належність книги певній особі. На початку XIX ст. на зміну пишним гербам і витіюватим вензелам прийшли більш скромні монограми, відтиснуті на зовнішньому боці палітурки. Здебільшого використовувався відбиток ініціалів власника книги, який розміщувався на нижній частині корінця палітурки. Широке вживання шрифтового суперекслібри-

са пояснюється зміною складу володарів бібліотек у бік збільшення представників різночинної інтелігенції. Згодом використання суперекслібриса зменшується (став переважати паперовий книжковий знак). Однак, до початку ХХ ст. їх все-таки широко використовували на палітурках книг особових книжкових зібрань та бібліотек різних установ [12 с. 10–11].

В Україні суперекслібриси з'явилися у ХVІ ст. Так, у першій половині ХVІ ст. для позначення книг своєї бібліотеки їх використовувала родина Сапег (один з наймогутніших родів Великого князівства Литовського). На їхньому книжковому власницькому знаку було зображено герб «Ліс», в основі якого розміщувалася двічі перехрещена стріла. Найдавніший суперекслібрис Сапег датований 1544 р. [16, с. 42].

Одними з перших в Україні суперекслібриси мали Актіві книги міської лави Львова. На одній із зазначених книг за 1546–1552 рр. на оправі розміщено гербовий суперекслібрис, зображення якого відтворює герб Львова. Цей книжковий власницький знак відображав символи влади Львівського магістрату та мав напис (легенду): «*Sigillum D[ominorum] Scabinorum Leopoliensium*» – «Печатка панів лавників львівських», який було виконано з набірної матриці на замовлення міста [11, с. 829]. Суперекслібрис був виконаний у вигляді круглої печатки з гербом Львова – у колі розміщено ренесансний щит із зображенням лева у брамі з вежею (вже у ХVІ ст. існувала легенда, що герб місту надав князь Лев), по обидва боки якого містилася дата «*M.D. || XLV.*» (1545). На іншій оправі Актіві книги міського суду 1564–1569 рр. розміщено гербовий суперекслібрис з суцільної плати, що був, ймовірно, зроблений у Німеччині наприкінці ХV ст. [11, с. 838]. На ньому зображено асиметричний щит з левом у центрі, який підняв зігнуто в суглобі лапу.

Певну першість на теренах України мають книжкові власницькі знаки луцького єпископа та завязятого книголюба Георгіуса Хваличевського (середині ХVІ ст.). Основу даного знака становив польський герб «Тромби» із зображенням трьох труб, що утворюють зірку. Щит був увінчаний шоломом з короною з п'ятьма пір'їнами страуса [15, с. 57]. У прямокутному обрамленні герб увінчано митрою та єпископським посохом (це інфулований герб (від лат. «*infula*» – «шапка, митра») католицького єпископа). Навколо герба по колу витиснено латиною: «*Georgius Chwaliczewski Episcopus Luceorien*». У фондах Національної

бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) зберігається чотири палеотипи з суперекслібрисами Хваличевського (здебільшого, базельські видання 1529–1547 рр.). На оправі видання творів Августина (Базель, 1529) суперекслібрис єпископа розташовано у центрі прямокутника, обрамленого зображеннями муз. Ранні суперекслібриси Георгіуса Хваличевського датуються 1547–1548 рр. [16, с. 42].

У фондах НБУВ, Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. Івана Франка зберігаються палеотипи з суперекслібрисом архієпископа Яна Прухніцького (Іоанна-Андрія Прухніцького) (1551–1633). В основі його власницького знака покладено герб «Корчак» з девізом «*Pietate Religione Virtute*» («Благочестям, вірою, чеснотами»). Нижче напис: «*Io[annes] An[dreas] Prochnicki Episcopus C[amenecis]*» [15, с. 57]. Після обрання у 1591 р. Прухніцького Краківським кафедральним каноніком було виготовлено перший його суперекслібрис, з обранням його 1607 р. Кам'янецьким єпископом – декілька нових книжкових власницьких знаків, а з призначенням у 1614 р. Львівським архієпископом з'явилося ще три нових суперекслібриси [10]. Всього Іоанн-Андрій Прухніцький мав більше 10 суперекслібрисів. Один з них має таке зображення: в обрамленні з декоративних елементів зображено овальний гербовий щит у центрі, який обрамляють ще шість овальних гербів («Корчак», «Яніна», «Нечуй», «Сас», «Пілява», «Голобок»); зверху над центральним щитом – малюнок обличчя людини з католицькою єпископською митрою на голові, ліворуч від якої – хрест, праворуч – жезл (посох) [16, с. 43–44].

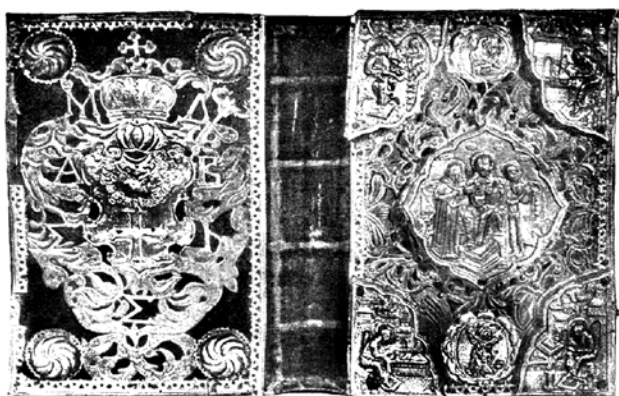
Давнім українським суперекслібрисом вважається книжковий власницький знак Станіслава Самборського з Кам'янця-Подільського (1601), розміщений на верхній і нижній кришках оправы «Записової книги бондарсько-стельмасько-колодійського столярного цеху 1601–1783 рр.». У центрі верхньої кришки оправы у ренесансному вінку зображено розкритий циркуль, довкола якого ініціали «*S.S.C.C.*», тобто «*Stanislaus Samboritanus Consulus Camenecensis*» – «Станіслав Самборський – Правитель Кам'янецький». Зверху і знизу витиснені хрестоподібні прикраси з квітів. На зворотному боці оправы зверху розміщено латинський напис: «*Богу слава. Славний і шановний райця п. Станіслав Самборський у цей час цехмістр цеху бондарів, стельмахів, колодів і столярів цю книгу цехову власним коштом і працею спорудив. Року від Різдва Христового 1601*» [16,

Зліва направо: супереклібрис Станіслава Куля Немста (Stanisław Kul Niemst), герба «Jastrzębiec» 39; супереклібрис Я. А. Прухніцького (Jan Andrzej Próchnicki, 1553–1633), королівського секретаря, краківського каноніка (1594), Кам'янецького єпископа (1607), Львівського архієпископа (1614) 40; супереклібрис Вітольда Казімежа Чарторийського, відтиск на корінці книги

с. 46]. Отже, зазначений супереклібрис доповнює шрифтовий напис, витиснений на шкіряній оправі і виконаний антиквою.

У наступні століття в Україні мали поширення чотири варіанти супереклібрисів предводителя дворянства Херсонської губернії, одеського бібліофіла і колекціонера І. Куриса (1840–1898), який прикрашали книги його двадцятитисячної бібліотеки. Над оправами книжок І. Куриса працювали найкращі французькі та петербурзькі майстри. На трьох варіантах його супереклібрисів було зображено лицарську руку з оливковою гілкою [16, с. 53]. У XIX ст. заможні дворяни мали по декілька варіантів та різновидів супереклібрисів. Наприклад, граф М. Воронцов (1782–1856) мав п'ять варіантів гербових супереклібрисів і один вензельний, який, як і три гербових, був витиснений на корінцях оправ книжок. Відомі також оправи з супереклібрисами на книгах з бібліотек князя В. Кочубея (1768–1834), графа Л. Розумовського (1757–1818), адмірала М. Лазарева (1788–1851) та ін.

Супереклібрис у вигляді герба на срібній оправі книги архімандрита Новгород-Сіверського М. Лежайського. Кінець XVII ст. Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського

Тарас Шевченко (1814–1861), незважаючи на складні умови життя, також збирав власну бібліотеку (відомо про приблизно 150 книг його зібрання), яка, на жаль, була розпорошена, а більшість її книг взагалі зникла. У Національному музеї Т. Шевченка зберігається видання «Народные рассказы Марко Вовчок» (СПб., 1859), яке на корінці оправи має супереклібрис у вигляді витисненої золотом монограми «Т.Ш.». Ця книга була подарована поету автором твору (напис: «Пану Шевченку од автора») [16, с. 54–55]. До речі, традиція дарування книжок приватним особам, державним та культурно-освітнім діячам, різним громадським та офіційним установам, зокрема навчальним закладам, була досить поширена у XIX ст. Дарували як окремі книги, так і цілі бібліотеки, у т. ч. з рідкісними та цінними виданнями. Наприклад, серед подарованих бібліотеці Київського університету книг О. Лазаревського (1834–1902) було унікальне страсбурзьке видання 1485 р., на корінці оправи якого був витиснений золотом шрифтовий супереклібрис власника і донатора книги – літери «А.Л.» («Александр Лазаревский»).

Вперше термін «супереклібрис» почали вживати у XIX ст. у Німеччині, Данії, Швеції, а на рубежі XIX–XX ст. – у Росії. Але тут супереклібрис, на відміну від країн Західної Європи, використовувався не так широко. По-перше, в імперії було набагато менше читачів та осіб, котрі мали бібліотеки. По-друге, замовлення на виготовлення супереклібриса коштувало чималих грошей. Здебільшого, зазначені книжкові власницькі знаки разом з оправою замовлялися за кордоном. До поч. XIX ст. вони з'являються, як правило, на оправах книг бібліотек російських царів, членів імператорської

сім'ї, представників вищої знаті, деяких привілейованих навчальних закладів [5]. Також зустрічаються оправи книг, на яких є кілька суперекслібрисів одного і того ж власника, наприклад, на верхній кришці оправи – гербовий, а на нижній – шрифтовий суперекслібрис. Це було характерно саме для російських суперекслібрисів на відміну від іноземних, де на обох кришках оправи розміщувалися тожні геральдичні книжкові власницькі знаки [23]. Проте, суперекслібриси на обох кришках оправи використовувалися не так часто.

Сучасні книгознавці виокремлюють такі типи суперекслібриса:

1. Гербовий (геральдичний) суперекслібрис із зображенням герба власника книги. Він з'явився у Західній Європі майже одночасно з виникненням книгодрукування, набув найбільшого поширення у XVI–XVIII ст. Саме у цей період знак поширився і на територію України. Популярність гербового культу на землях України того часу зумовила широке розповсюдження суперекслібриса з гербовим зображенням, адже оправа книги стала приводом для демонстрації доказу власного шляхетного походження [1 с. 13–14]. Один з перших відомих гербових суперекслібрисів – книжковий власницький знак князя Костянтина-Василя Острозького (1526–1608) на шкіряній оправі «Книжиці» – збірника полемічних праць церковнослов'янською мовою, що був надрукований в Острозі 1588 р. Суперекслібрис на оправах книг князя Костянтина Острозького містить зображення гербового щита, розділеного на чотири частини й увінчаного шоломом, прикрашеним п'ятьма пір'їнами страуса [15, с. 58–59]. У першій частині герба намальовано вершника, котрий пронизує списом дракона (образ Георгія Зміборця як заступника Київської Русі). У другій – вершник з піднятим мечем – символ, що має відношення до герба Литовського князівства. У третій частині зображено половину летючої вгору стріли, що впирається у півкільце, під яким – золота шестикутна зірка, а під нею золотий півмісяць, звернений рогами вгору. У четвертій частині – стріла з напівкруглою основою, вище якої перекладаина, що утворює своєрідний хрест під дахом [16, с. 45].

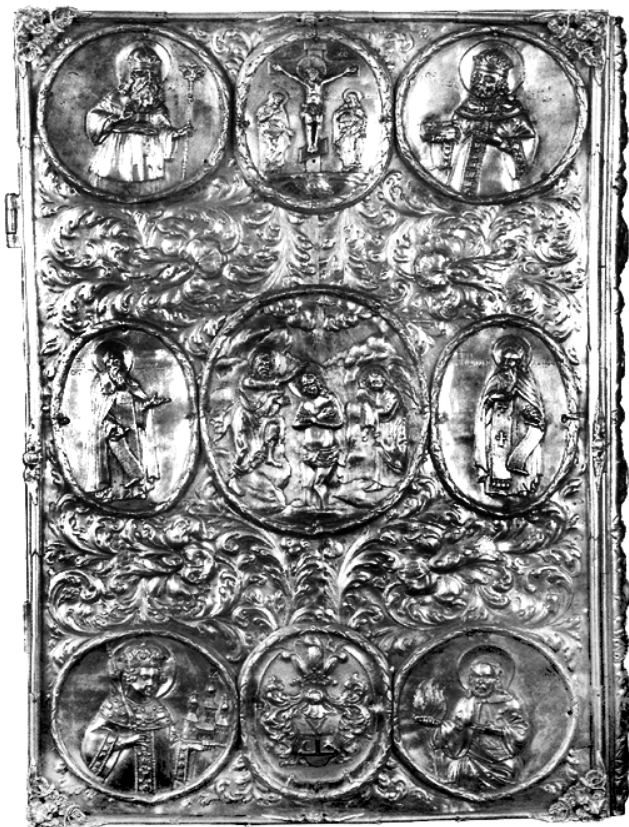
Збереглися гербові суперекслібриси на оправах рукопису «Архієрейський Службник і Требник» (1632) та видання «Мінеї» (М., 1629), котрі належали видатному українському політичному, церковному та культурно-освітньому діячеві Петру Могилі (1596–1647). Обидва книжкових власницьких знаки на оправах книг виконані на початку 30-х

років XVII ст. і відрізняються один від одного розмірами, розміщенням та написанням монограм. Родовий герб Могил (молдавських та волоських князів) складається з шести частин (три – вгорі і три – внизу). Гербові щити Петра Могилі увінчуються, здебільшого, архієрейською митрою, іноді – католицьким капелюхом. Крім того тут присутні атрибути і світської влади – меч, булава, корона, білий орел, що був символом одного з елементів гербу Речі Посполитої [15, с. 59].

Багато розкішних гербових суперекслібрисів мають оправи книг з бібліотек польських магнатів. Серед них вирізняється книжковий власницький знак невідомого автора середини XVII ст. з гербом «Корибут» князів Вишневецьких – відтиснутий золотом (а інколи і сріблом) на верхній кришці оправи овал, на якому зображено півмісяць, повернутий ріжками донизу. На нього спирається золотий хрест з перехрещеними кінцівками, як символ зверхності християнської віри над мусульманською. Під хрестом – шестипроменева зірка; над гербом князівська митра з мантією [15, с. 58]. На сьогодні відомо два різновиди суперекслібриса гетьмана Великого князівства Литовського, князя Міхала Серватія Вишневецького (1680–1744). Один з них у вигляді щита, поділеного на п'ять частин з гербами «Корибут», «Корчак», «Леліва», «Прус III», а в центральній частині – «Погонь Литовська». Над щитом – князівська митра [20, с. 202–203]. Вищезазначені герби виникали внаслідок шлюбних союзів, що призводили до розподілу центрального поля герба на декілька «родинних» частин.

Слід відзначити також рідкісні вишукані гербові суперекслібриси Івана Мазепи (1639–1709) на оправах поодиноких книг, що залишилися від великої бібліотеки гетьмана, знищеної російськими військами під час взяття міста Батурина (1708). Наступник гетьмана – Пилип Орлик (1672–1742) так писав про книгозбірню І. Мазепи: «Незабутня для мене й досі величезна бібліотека Мазепи. Дорогоцінні оправи з гетьманським гербом...». На сьогодні відоме Євангеліє, видане арабською мовою коштом Мазепи в Алеппо у Сирії 1708 р. Видання прикрашене дереворитом з гербом гетьмана. Збереглися також «Життя святих» (надруковані у 4-х томах у 1689–1705 рр.) Дмитра Ростовського (1651–1709), що мають на корінці оправи дві шкіряні наклейки, на одній з яких витіснено: «Іванъ Мазепа Гетман 1700 в Києвъ» [15, с. 61].

На початку XX ст. гербові суперекслібриси вже майже не використовувалися.

Нижня кришка срібної оправи Євангелія з гербом гетьмана Івана Мазепи. Герб розміщено в нижньому ряду медальйонів на оправі (посередині). Друкарня Києво-Печерської лаври. Майстер Г. Дробус. 1701

2. Шрифтовий суперекслібрис, що складається, здебільшого, з ініціалів власника книги, іноді – короткого надпису. Він іноді мав певний геральдичний елемент, наприклад корону, що підкреслювала гідність власника книги. Для кожного історичного періоду був притаманний свій шрифт малюнка, котрий мав свої художні риси і свій стиль (певна шрифтова культура). У суперекслібрисах П. Могили, Г. Хваличевського, І.-А. Прухницького, О. Ходкевича та інших шрифт і малюнок органічно поєднувалися, написи розміщувалися не по прямій лінії, а по колу або овалу. Шрифтовий суперекслібрис був найбільш поширеним у ХІХ – на початку ХХ ст. Ним позначали оправи книг своїх бібліотек видатний український історик Д. Яворницький (1855–1940) – відтиск сліпим тисненням «Д. И. Эварницій», граф М. Толстой (1800–1847) – відтиск золотими літерами «С.М.Т.» (скорочення від «Comte Michel Tolstoy»), одеський міський голова, колекціонер (власник десятитисячної бібліотеки) і філантроп Г. Маразлі (1831–1907) – відтиск золотим тисненням «Екземпляр Григорія Григоровича Маразлі» та багато інших [16, с. 56–57].

3. Сюжетний суперекслібрис – книжковий власницький знак, що складається із зображень фігури людини або тварини, декорованих або рослинних мотивів та інших відбитків малюнків на оправі, які відображають особливості особи, захоплення, смаки і професійну спрямованість діяльності замовника оправі і власника книги.

4. Емблемний суперекслібрис – символічне зображення, що виражає певну ідею, життєві принципи та уподобання замовника книжкового власницького знака і власника книги. Він може мати короткий вислів-девіз, наприклад, «Frustra vivit qui nemini prodest» («Даремно живе той, хто нікому не допомагає»). Цей різновид книжкового власницького знака на оправі книг споріднений з сюжетним суперекслібрисом. У ХVІ–ХVІІІ ст. значна популярність гербових суперекслібрисів в Україні зумовлювалася бажанням власників книжкових зібрань нешляхетного походження оздоблювати оправи своїх книг книжковими власницькими знаками із символічною декоративною композицією та з різними зображувальними елементами. Складну еволюцію пройшов суперекслібрис львівського каноніка Самуеля Наклевського, внаслідок якої його емблемний книжковий власницький знак зазнав суттєвих змін: первісний малюнок, що складався з лінійного хвилястого орнаменту довільної форми, увінчаного хрестом, поступово перетворився на типові зображення герба «Срженява», який вже відтискали з набірної плати. Встановлено, що власники великих і старанно підібраних бібліотек, здебільшого, не турбувалися про замовлення індивідуального суцільного суперекслібриса, а прикрашали оправи власних книг набірними платами [2, с. 7]. Суперекслібриси доктора права Якуба Скробішевського (помер 1635) та львівського каноніка і офіціала Валентія Скробішевського (помер 1645 чи 1659) на перший погляд нагадують герб «Остоя» («Ostoa») [9, с. 223–224]. Слід зазначити, що до складу шляхти Скробішевські увійшли лише у 1669 р. і з цього часу використовували вищезгаданий герб.

5. Змішаний тип суперекслібриса поєднує елементи попередніх чотирьох типів суперекслібрисів (як правило, поєднання зображення емблем та ініціалів). Замовники суперекслібрисів почали доповнювати малюнок книжкового власницького знака відповідним текстом (крилатим висловом, цитатою, девізом тощо), який, здебільшого, вміщували у рамці обрамлення. Такі короткі надписи, що ілюструють тогочасні захоплення представників різних прошарків суспільства, пе-

реважно були запозичені з праць стародавніх класиків та Біблії.

6. Вензельний суперекслібрис – переплетені між собою та витиснені золотом ініціали власника книги. Багатьма книгознавцями він розглядається як окремий тип суперекслібриса. Вензельний суперекслібрис розміщували як на корінці, так і на верхній кришці оправи книги. Наприклад, позначені на оправах книг, переважно XVII ст., у вигляді переплетених між собою і витиснених золотом ініціалів «С» і «А» належали родині князів Сулковських. Витиснені золотом переплетені літери «М.В.» належали графу М. Воронцову, «G.G.M.» під дворянською короною – Г. Маразлі, «Е.М.Т.» під графською короною – дружині М. Толстого, Катерині Михайлівні Толстой [16, с. 63].

На оправах книг князів, представників вищого прошарку польської шляхти і російського дворянства зустрічаються суперекслібриси як гербові, так і вензельні, як наприклад на книжках бібліотеки Олексія Розумовського. У 1751 р. фаворитам імператриці Єлизавети Петрівни, братам Кирилу та Олексію Розумовським, надали графський титул. На їхньому гербі було зображено щит, розділений перпендикулярно на дві частини: на золотому і чорному полях щита розміщено двоголового коронованого орла, на грудях якого – пробита двома стрілами срібна лицарська лата. Над щитом – графська корона. З боків щит тримають озброєний скіф з шаблею та луком і поляк з золотим списом. Герб має девіз: «Fama extendere facit» («Славу примножувати діяннями») [15, с. 61]. У фондах НБУВ є декілька книг з бібліотеки старшого сина Кирила Григоровича, Олексія Кириловича Розумовського (1748–1822), котрі мають на оправі витиснений золотом на обох кришках шкіряної палітурки вензельний суперекслібрис з трьох латинських літер «ACR» під графською короною (кінець XVIII ст.).

7. Суперекслібрис монархів і членів королівської сім'ї розглядається фахівцями як окремий тип суперекслібриса з причини високохудожнього рівня його виконання. Найчастіше суперекслібриси монархів – геральдичні, але зустрічаються і шрифтові (вони вважаються різновидами вищезазначеного типу). Лише у XIX ст., коли фонди придворних бібліотек почали сягати багатьох десятків тисяч томів, дедалі частіше стали використовувати шрифтові суперекслібриси (переважно на корінцях книг), з допомогою яких відзначали також нові надходження. Суперекслібриси монархів, завдяки своїй декоративності, в першу чергу при-

вертали увагу дослідників [7]. Навіть їхня каталогізація і дотепер проводиться окремо від інших знаків. Проте їх наукове вивчення пов'язане з певними труднощами, оскільки герб монарха був не тільки його особистим гербом, а й державним гербом його володінь, яким могли прикрашати не тільки книжкові оправи, а й державні документи, предмети побуту та ін. Саме через широку загальноживаність монарших гербів далеко не всі зазначені книжкові власницькі знаки можуть вважатися власне суперекслібрисом. Наприклад, якщо такий знак витиснений на оправі книги з особистої бібліотеки монарха, то він, безумовно, є гербовим суперекслібрисом. Однак, якщо герб був витиснений на оправах книг, що виходили друком з придворної типографії або прикрашали частину накладу (наприклад, для подарунків) видання, то для такого книжкового знаку вже не підходить поняття «суперекслібрис», оскільки зазначений знак не вказує на власника книги, а є державним символом та декоративним елементом оформлення книжкової оправи.

8. Суперекслібрис установ і відомств (зокрема, публічних і відомчих бібліотек, книгозбірень навчальних закладів (університетів, академій, колегіумів, семінарій), релігійних організацій (орденів, конгрегацій, монастирів) та інших установ. У Західній Європі такі суперекслібриси набули значного поширення у XVI–XVII ст. Їх особливо багато зустрічається на оправах книг бібліотек різних закладів ордену єзуїтів, які засновувались і в Україні. У XIX – на початку XX ст. цей тип книжкового власницького знака на оправах книг набув поширення, здебільшого, у вигляді шрифтового суперекслібриса (як різновиду суперекслібриса установ і відомств). Так, бібліотека Першої київської гімназії позначала свої книги золотим відтиском літер «Ф.Б.К.І.Г.» («Фундаментальна бібліотека Київської 1-ої гімназії»), Фундаментальна бібліотека Київської жіночої гімназії – «Ф.Б.К.Ж.Г.», бібліотека Києво-Печерської гімназії – «Б.К.П.Г.», бібліотека Києво-Печерської лаври – «Б.К.П.Л.», бібліотека Університету св. Володимира – «Б.У.С.В.» або «В.У.С.В.» (для іноземних видань), бібліотека Київської духовної академії мала три варіанти суперекслібрисів – «Б.С.К.Д.А.», «Б.К.Д.А.», «Б.С.» («Бібліотека студентів»), бібліотека Колегії Павла Галагана, що налічувала близько 10 тис. видань, мала, як і більшість названих установ, витиснені золотом початкові літери назви закладу – «К.П.Г.» [16, с. 60–61]. Здебільшого, суперекслібриси установ і

відомств у вигляді шрифтових книжкових власницьких знаків були витиснені золотом на корінцях оправ книг.

9. Донаційний суперекслібрис вказував на факт дарування книги (іноді навіть цілої бібліотеки) монастиреві, костелу, церкві, приватній особі від певного діяча. Зазначений тип належить до спірних різновидів суперекслібриса. Хоча донаційний суперекслібрис і є провенієнційним книжковим знаком, оскільки зазначає особу, яка володіла певний час книгою, його не завжди можна вважати бібліотечним знаком, тому що власник міг і не мати свого книжкового зібрання. Безумовно, донаційний суперекслібрис є інформаційним, оскільки вказує на особу, котра придбала і подарувала книгу певній інституції [14; 16, с. 49]. Наприклад, у фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ зберігається певний масив книг з бібліотеки Острозького єзуїтського колегіуму. На оправах 32 стародруків зазначеної книгозбірні виявлено гербовий суперекслібрис внучки знаменитого Костянтина-Василя Острозького, княгині Анни-Алоїзи Острозької (1603–1654), яка часто дарувала книги бібліотеці колегіуму єзуїтів [24]. У 1627 р., як засвідчують документи, Острозький колегіум одержав від княгині значний благодійний дар, у т. ч. і книги. На виданнях із суперекслібрисами княгині присутні записи латинською мовою про приналежність їх Острозькому єзуїтському колегіуму з датою «1627 р.» Вочевидь, такі видання можна вважати книгами з донаційним суперекслібрисом. Вони свідчать про пам'ятний дар мецената і покровителя колегіуму, якою була Анна-Алоїза. На її суперекслібрисі зображено щит, розділений на п'ять полів, на яких розміщені символи родового герба князів Острозьких. Над гербом вміщена анаграма – A[nna] X[ieźna] [na] O[strogu] Ch[odkiewiczowa] W[oiewodzina] W[ileńska] H[etmanowa] W[ielka] W[ielkiego] X[ieźstwa] L[itewskiego] [21, с. 379–380].

До донаційного суперекслібриса також можна віднести книжковий власницький знак на оправі Євангелія, яке подарував Троїцько-Іллінському монастирю генеральний писар Війська Запорозького Карпо Мокрієвич (помер 1704), на нижній кришці палітурки якого зображено постать пророка Іллі та герб «Богорія» у вигляді щита, на якому розміщено два звернених один проти одного наконечників стріл у стовп. Ще один дарунок видання Євангелія, тепер вже Чернігівській церковній кафедрі, К. Мокрієвич зробив у 1701 р. разом зі своєю дружиною Анною Кохановською. Оправа

подарованого Євангелія, яку прикрашав масивний позолочений герб роду (над гербом зображено невелику літеру «М», тобто «Мокрієвич»), була виготовлена у Аугсбурзі [16, с. 50–51].

10. Окремим типом суперекслібриса деякі фахівці вважають карбовані герби на срібних з позолотою оправах [14, с. 107–108]. Так, окремі оправи Євангелій були оздоблені названими гербами власників або донаторів книг (Лазаря Барановича, Василя Дуніна-Борковського, Михайла Лежайського, Якова Лизогуба, Карпа Мокрієвича, Василя Полуботка та ін.). На золотарській оправі Євангелія московського друку 1688 р., що належала чернігівському полковнику Якову Лизогубу (1677–1698), на верхньому заломі корінця відбито його герб (піднята рука з мечем). Гербовий щит постає серед барокового декору в оточенні літер «Я.Л. – П.Ч.» («Яків Лизогуб – Полковник Чернігівський») [16, с. 50]. А на срібній оправі Євангелія (кінець XVII ст.) на нижній кришці під середником із зображенням постаті апостола Даниїла з розгорнутим сувоєм у руках вибито герб миргородського полковника Данила Апостола (1654–1734): серцеподібний щит, на якому зображено двічі перехрещений і внизу роздвоєний хрест, а зверху – рукоятка меча [16, с. 51]. Довкола емблеми літери – «ДАПВИЦПВЗМ», тобто – «Данило Апостол Полковник Військ Їх Царської Пресвітлої Величності Запорозьких Миргородський» [17, с. 91–92]. Євангелія зберігається в Національному історичному музеї України.

Ще одне видання Євангелія (М., 1762) у срібній оправі має гербовий суперекслібрис бунчукового товариша Василя Полуботка (помер 1768) на спідній кришці палітурки внизу у центрі композиції. На гербовому щиті зображене серце, пересічене двома стрілами, а над серцем – хрест. У 1765 р. це Євангеліє Полуботок пожертвував Вознесенській церкві Чернігова [16, с. 52].

Дехто з дослідників розглядає «видавничий суперекслібрис» як окремий тип суперекслібриса. Але цей різновид, здебільшого, позначає не власника книги, а прикрашає оправу та вказує місце видання (часто шляхом зображення гербів країн, міст, земель або правлячих родин). Тому це, по суті, псевдосуперекслібрис, так само як дедикаційний суперекслібрис (від лат. «dedicatio» – посвята, дарчий напис), що був призначений для одноразового використання і являв собою друковану плату з гербом або іншим зображенням на оправі книги. Дедикаційний суперекслібрис іноді використовувався на оправах підносних примірників

видань. Наприклад, львівський синдик Павло Щербіц переклав з латинської та німецької мов «Саксонське зеркало» і «Миське право» та видав їх у Львові 1581 р. Один примірник у розкішній оправі з дедикаційним суперекслібрисом він подарував львівським радникам [19, с. 140]. Людина, для якої призначався подарунок з зазначеним книжковим знаком, мала вирізнятися певними бібліофільськими уподобаннями, які виявлялися у створенні власного книжкового зібрання і які могли знаходити певний відбиток у дедикаційному суперекслібрисі. Такий різновид книжкового знака споріднений з донативним суперекслібрисом, оскільки фіксує факт дарування.

Витиснені, здебільшого, золотом, герби, декоровані малюнки різноманітних символів, написи і монограми замовників оправ і власників книг виконували функції збереження видань, естетичного задоволення від художнього прикрашання палітурки та забезпечення права власності на коштовні друки (до початку ХХ ст. ціна на книгу у гарній палітурці залишалася високою).

Завдяки вивченню виокремлених книжкових власницьких знаків на оправах книг можна отримати багато цікавих історичних відомостей, повернути із забуття чимало імен колишніх власників книжкових зібрань – діячів науки, освіти, політики, духовної культури, а також реконструювати відповідні книжкові колекції, немало книг з яких зберігаються розпорошеними у фондах бібліотек. Це допоможе відтворити культурно-історичне середовище та інтелектуальне життя суспільства певного регіону у визначений період його розвитку. Книжкові власницькі знаки є вихідним пунктом у дослідженні складу й історії книжкових колекцій та зібрань. Вони дають змогу визначити приналежність (перебування) кожної книги в певні проміжки часу.

Послідовність реконструкції розпорошених книжкових зібрань має складатися з таких взаємопов'язаних дій книгознавців:

- вивчення джерел, які містять результати досліджень суперекслібрисів (та й книжкових власницьких знаків загалом), висвітлюють історію формування і склад бібліотек установ та особистих книжкових зібрань;
- аналіз наукових праць, матеріалів спеціалізованих сайтів та інших джерел з метою виявлення книг з книжковими власницькими знаками, їх зіставлення з бібліографічним описом у каталогах і картотеках своєї (базової) бібліотеки уможливить визначення видань, що також можуть

мати відповідні суперекслібриси, екслібриси, які потребують подальшого перегляду та атрибуції;

- здійснення суцільного пошуку та опрацювання книг, що зберігаються у фондах спеціалізованих відділів своєї бібліотеки (здебільшого, у фондах відділів рідкісних і цінних видань, рукописів тощо), шляхом перегляду їх «de visu» та виявлення видань з книжковими власницькими знаками з подальшим їх вивченням, атрибуцією та описом;
- складання картотек і каталогів книжок, що належали певній особі чи установі, на основі виявлення та аналізу їх книжкових власницьких знаків на базі фондів як своєї бібліотеки, так й інших книгосховищ;
- вивчення архівних документів та історичної літератури, стосовно означених книжкових зібрань, а також усіх матеріалів, що торкаються діяльності їх власників.

При вивченні суперекслібриса прослідковуються такі етапи дослідження: 1. виявлення репрезентативного матеріалу; 2. атрибуція виявлених суперекслібрисів, їх опис, розроблення типології та наукова каталогізація; 3. джерелознавче дослідження. Правильна атрибуція суперекслібриса є вирішальною для точного і остаточного встановлення походження конкретної книги. У публікаціях, присвячених вивченню суперекслібрисів, пошук книжкового власницького знака, як правило, здійснюється лише за іменем (в окремих випадках за гербом) власника чи інституції, яким вони належать, чого, звичайно, замало для попередньої атрибуції віднайдених суперекслібрисів. Здебільшого, коли власник невідомий, потрібно в якості основи шукати більш формальні ознаки.

Попередня формальна класифікація та опис суперекслібрисів може здійснюватися з урахуванням загальних ознак визначення книжкових власницьких знаків за такими параметрами: індекс та вид знака (гербовий, вензельний, емблемний тощо; у випадках, коли суперекслібрис містить гербове зображення, подається в дужках індекс латинськими літерами GR і вказується назва герба; коли емблемне – індекс EM та опис емблеми; сюжетне – індекс ST та назва сюжету, вензеля – індекс W та літер, з яких він складається; коли шрифтове зображення – відтворюється без позначення індексу повний текст; латинською літерою «S» позначається сам тип знака суперекслібрис, а арабськими цифрами – порядковий номер, якщо власник суперекслібриса володів декількома варіантами

даного знака); ім'я власника; роки життя; біографія власника; історія бібліотеки; форма знака (овальний, круглий, квадратний, прямокутний, довільної форми з її визначенням, обрамлений або без обрамлення); розмір (подається в міліметрах з точністю до 0,5 мм – перший параметр означає розмір по вертикалі, другий – по горизонталі; для круглих суперекслібрисів записується лише одне число з додатковим індексом R у круглих дужках після нього); матриця (суцільна матриця чи набірна, яка щоразу набиралася за бажанням замовника із готових інтролігаторських штампів); описання герба (сюжету, емблеми тощо); абрєвіатура знака (часто позначали титул, посаду, вчений ступінь тощо); легенда або девіз; регалії соціального стану (нагороди, відзнаки, атрибути влади); техніка тиснення (сліпе, золотом, багатоколірне); матеріал (основний матеріал оправки та матеріал суперекслібриса); місце розташування; місце зберігання; бібліографія (література та архівні джерела, що стосуються як даного знака, так і біографії власника, історії його бібліотеки; окрім того, вказується, де було репродуковано суперекслібрис); зображення (кольорове зображення знака в натуральну величину, виконане в програмі Photoshop); гравер (або інтролігатор); бібліографічний опис видання (подається уніфікована назва книги, на оправі якої розміщено суперекслібрис); провенієнції. На базі відділу рукописних, стародрукованих та рідкісних книг Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка розпочата робота на основі програми Microsoft Excel зі створення електронного каталогу провенієнційних знаків, зокрема суперекслібрисів [9, с. 229–230].

Отже, виявлення, атрибуція та вивчення суперекслібрисів дають змогу: встановлювати походження і побутування конкретних книжкових пам'яток; прослідкувати первісну належність книги; здійснювати реконструкцію бібліотек і книжкових колекцій; досліджувати особливості розвитку палітурного та декоративно-прикладного мистецтва; аналізувати читацькі інтереси певних прошарків суспільства в Україні; характеризувати торгово-економічні зв'язки з європейськими країнами та визначати інтенсивність книжкової торгівлі. Дослідження суперекслібрисів відкриває важливі наукові перспективи як для вивчення вже виявлених примірників книжкових пам'яток, так і для проведення у вітчизняних книгосховищах масштабної роботи з виявлення, атрибуції та каталогізації рідкісних і

цінних книг. Атрибуція та науковий опис суперекслібрисів не тільки сприяють введенню в науковий обіг нових історичних джерел, а й формують базу для масштабного вивчення української книжкової культури.

Список використаних джерел

1. *Cubrzyńska-Leonarczyk M.* Polskie superekslibrisy XVI–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie : centuria druga / M. Cubrzyńska-Leonarczyk. – Warszawa, 2001. – 272 s.
2. *Sipayłło M.* Polskie superekslibrisy XVI–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie / M. Sipayłło. – Warszawa 1988. – 267 s.
3. *Верещагин В. А.* Русский книжный знак / В. А. Верещагин. – СПб., 1902. – 94 с.
4. *Гальченко О. М.* Переплет украинских рукописных и первопечатных книг : современное состояние изучения и дальнейшие перспективы / О. М. Гальченко // Библиотеки академий наук : проблемы функционирования, тенденции развития: научно-практический и теоритический сб. / МААН. – Киев, 2007. – Вып. 5. – С. 81–105.
5. *Дружинин П. А.* Русский геральдический суперэксlibрис / П. А. Дружинин. – М : Изд-во «Древнехранилище», 2000 – 230 с.
6. *Дружинин П. А.* Геральдика и редкая книга. В 2 т. Т. 1 : Геральдический суперэксlibрис : источниковедческое исследование / П. А. Дружинин. – М : Изд-во «Трутенъ», 2014. – 263 с.
7. *Дружинин П. А.* Западноевропейский суперэксlibрис XVI–XIX вв. в собрании ВГБИЛ / П. А. Дружинин // Книга: Исследования и материалы : Сб. 74. – М., 1997. – С. 218–268.
8. *Журавлева И.* Суперэксlibрис: к истории книжного знака библиотеки / Ирина Журавлева // Библиотечный форум України. – 2005. – № 1 (7). – С. 3–6. – Режим доступа : <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/7/1/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf>
9. *Зінченко С. В.* До питання уніфікації спеціальної термінології для створення електронної пошукової бази суперекслібрисів / С. В. Зінченко // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2004. – Вип. 9. – С. 217–231. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/rks_2004_9_18.pdf.
10. *Зінченко С. В.* Суперекслібриси архієпископа Львівського Яна Анджея Прухницького (матеріали до вивчення та реконструкції бібліотек XVI–XVIII ст.) / С. В. Зінченко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – К., 2003. – Вип. 10. – С. 192–211.
11. *Зінченко С.* Суперекслібриси Львівського магістрату XVI–XVIII ст. / Світлана Зінченко // До джерел : зб. наук. пр. на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – К.; Л., 2004. – Т. 1. – С. 828–846.

12. *Kim H.* Еволюція екслібрису (на матеріалах фондів Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка / Наталія Кіт // Вісник Львівського ун-ту. Сер. : Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – 2012. – Вип. 7. – С. 3–18. – Режим доступу : http://www.medievalist.org.ua/2015/04/blog-post_24.html; http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vlukbit_2012_7_1.pdf.

13. *Лукомский В. К.* Малороссийский гербовникъ съ рисунками Егора Нарбута / В. К. Лукомский, В. Л. Модзалевский; Репринтное издание. – К. : Либідь, 1993. – 328 с.

14. *Нестеренко П.* Донаційний суперекслібрис – атрибут високої книжкової культури / П. Нестеренко // Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки. – 2010. – Вип. 3. – С. 107–113. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/armpmn_2010_3_22.pdf.

15. *Нестеренко П. В.* Український суперекслібрис XVI–XVIII ст. / Петро Нестеренко // Родовід. – 1999. – № 1 (17). – С. 54–63.

16. *Нестеренко П. В.* Історія українського екслібрису / П. Нестеренко. – К. : Темпора, 2010. – 327 с.

17. *Петренко М.* Українське золотарство XVI–XVIII ст. / М. Петренко. – К. : Наук. думка, 1970. – 208 с.

18. *Рощина Т. И.* Белорусский и польский суперекслібрис: судьбы книжных собраний (по фондам Национальной библиотеки Беларуси) / Т.И. Рощина // Kultura – Historia – Książka : zbiór studiów : [dedykowane prof. A. Krawczykowi z okazji 70 rocznicy urodzin] / red. A. Dymmel, B. Rejaka. – Lublin : Wyd-wo Uniw. M. Curie-Skłodowskiej, 2012. – С. 201–212.

19. *Ружицький Е.* Львівське палітурництво XV – пер-

шої половини XVII ст. / Е. Ружицький // Середні віки на Україні. – К. : Наук. думка, 1973. – Вип. 2. – С. 138–149.

20. *Ціборовська-Римарович І. О.* Бібліотека Вишневецького замку та її книжки у відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / І. О. Ціборовська-Римарович // Рукописна та книжкова спадщина України. – 1998. – Вип. 4. – С. 193–211. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/rks_1998_4_19.pdf.

21. *Ціборовська-Римарович І.* Бібліотека Острозького єзуїтського колегіуму: історія та сучасний стан фонду / І. Ціборовська-Римарович // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Історичні науки. – 2008. – Вип. 13. – С. 378–392. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoai_2008_13_26.pdf.

22. *Чеботарев А.* Знаки и эмблемы в российской печатной рекламе XVIII века / А. М. Чеботарев // Четвертые Лазаревские чтения «Лики традиционной культуры : прошлое, настоящее, будущее» : материалы междунар. науч. конф. (Челябинск, 15–17 мая 2008 г.) / Челяб. гос. акад. культуры искусств; Челяб. гос. пед. ун-т; Челяб. гос. ун-т. – Челябинск, 2008. – Ч. 2. – С. 244–247.

23. *Чистяков Б. М.* Суперекслібрис и библиофилия / Б. М. Чистяков // Альманах библиофила. – М., 1929. – С. 128–155. – Режим доступу : <http://www.exlibris.su/thistyakov.php#top>

24. *Шемета Ю.* Суперекслібрис Анни-Алоїзи Острозької у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Ю. М. Шемета // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2003. – Вип. 10. – С. 157–171.

Стаття надійшла до редакції 9.11.2015 р.

UDC 097:095:025.171

Viktor Sokolov,

PhD, Chief Librarian, National Parliamentary Library of Ukraine

RESEARCH OF SUPEREXLIBRIS IN MODERN BIBLIOLOGY

Characterized by the nature and meaning of «superexlibris»; analyzes the main features, types and differences superexlibris as the proper type of book characters, as well as the importance of research in the study superexlibris book monuments and reconstruction of book collections.

К е у о р д с: book science, library, book proprietary marks, printed books, superexlibris.

УДК 097:095:025.171

Виктор Соколов,

канд. ист. наук, главный библиотекарь Национальной парламентской библиотеки Украины

ИССЛЕДОВАНИЯ СУПЕРЭКСЛИБРИСА В СОВРЕМЕННОМ КНИГОВЕДЕНИИ

В статье характеризуется сущность термина «суперекслібрис»; выделены основные признаки, типы и отличительные особенности суперекслібриса, как разновидности книжных владельческих знаков, раскрывается значение исследований суперекслібриса в изучении книжных памятников и реконструкции книжных собраний.

К л ю ч е в ы е с л о в а: книговедение, старопечатные книги, переплет книг, книжные владельческие знаки, суперекслібрис.